

ДИСКУРСОТВІРНА ПРИРОДА РОЗДІЛОВОГО ЗАПИТАННЯ

У статті аналізується дискурсивна природа розділового запитання як одна з його основних функцій. Увага зосереджена на фазах дискурсу у межах яких реалізується розділове запитання. Розділове запитання аналізується на основі його двох типів – експліцитного та імпліцитного, що сприяє уточненню його дискурсивних функцій.

Ключові слова: *розділове запитання, дискурс, дискурсивні функції, імпліцитність, експліцитність.*

В статье рассматривается дискурсивная природа разделительного вопроса как одна из его основных функций. Внимание сосредоточено на фазах дискурса в рамках которых происходит реализация разделительного вопроса. Разделительный вопрос анализируется на основе его двух типов – эксплицитного и имплицитного, что способствует конкретизации его дискурсивных функций.

Ключевые слова: *разделительный вопрос, дискурс, дискурсивные функции, имплицитность, эксплицитность.*

The article deals with the discourse nature of the tag question as one of its main functions. The attention is paid to the phases within the bounds of which the tag question is used. The tag question is analyzed on the basis of its two types – explicit and implicit that contributes to the concrete definition of its discourse functions.

Key words: *tag question, discourse, discourse functions, implicitness, explicitness.*

Мовленнєва діяльність є чітко організованою та підпорядкованою набору певних правил, завдяки чому отримує власну форму та зміст. На текстовому та паратекстуальному (невербальному) рівні, зазначає Т.А. ван Дейк, існує ряд стратегій – конwersаційні стратегії, що відповідають за хід розмови, наприклад за почерговість мовлення тощо [1: 175]. Реалізація цих стратегій відбувається за допомогою фатичної (контактовстановлюючої, мовленнєвоконтактної,

контактної) функції. Вона, на думку Р. Якобсона, має за мету встановити, продовжити або перервати комунікацію, перевірити чи працює канал зв'язку, привернути увагу співрозмовника чи переконатися, що він уважно слухає [2: 355]. Г.Г. Почепцов зауважує, що така функція спрямована на “включення/переключення уваги адресата на повідомлення, підтримання на необхідному рівні уваги адресата в період передачі повідомлення, і, нарешті, на роз'єднання мовленнєвого контакту” [3: 52]. Відповідно, кожне повідомлення чи репліка є не тільки мовленнєвим/комунікативним, але й дієвим актом, у межах якого переплітаються слова та дії. Ми визначаємо цю функцію як дискурсивну, оскільки розділове запитання аналізується як одиниця дискурсу, а тому будь-які зміни, що розділове запитання вносить у хід дискурсу, його організацію, зміну чи завершення, мають дискурсотвірний характер.

Метою статті є визначення основних дискурсивних функцій розділового запитання. **Актуальність роботи** обумовлена сучасними тенденціями лінгвістичних досліджень, що спрямовані на вивчення дискурсивних аспектів мовних одиниць та відсутністю опису дискурсивних функцій розділових запитань. Основним **методом дослідження** є метод дискурсивного аналізу, що розглядається як дослідження правил та принципів, які характеризують одиниці зв'язного мовлення чи письма, більші за речення [4:229]. **Об'єктом дослідження** слугує корпус, що налічує 6150 розділових запитань, які функціонують у різножанрових творах художнього реєстру.

У рамках дослідження ми виокремлюємо два комунікативні типи розділового запитання: **експліцитне**, де пропозиційна форма та прагматичне значення співпадають, тобто єдиною метою питального речення є отримання відповіді-інформації, як зазначає І.М. Кобозева, використання речення у, так званій, первинній функції, у буквальному значенні [5: 40]; та **імпліцитне**, де пропозиційна форма та прагматичне значення не співпадають, а формальний тип речення – розділове запитання має різне функціональне наповнення: декларативне, імперативне та емотивне.

Дискурсивна природа розділового запитання дає йому змогу виконувати кооперативні (спрямовані на співпрацю/кооперацію) і конфронтаційні (спрямовані на завершення співпраці/кооперації) функції у процесі дискурсу.

З огляду на це, експліцитне розділове запитання може мати **кооперативну спрямованість** та використовуватися для **початку дискурсу**:

1) *He followed Mr Weasley upstairs and along the hall. He could hear Sirius's mother grunting in her sleep behind her curtains. Mr Weasley unbolted the door and they stepped out into the cold, grey dawn.*

"You don't normally walk to work, do you?" Harry asked him, as they set off briskly around the square.

"No, I usually Apparate," said Mr Weasley, "but obviously you can't, and I think it's best we arrive in a thoroughly non-magical fashion ... makes a better impression, given what you're being disciplined for ..." (J. Rowling – *Harry Potter and the Order of the Phoenix*)

Ситуація, що передує наведеному розділовому запитанню, характеризується відсутністю дискурсу, а отже використовуючи розділове запитання Гаррі розпочинає нову фазу дискурсу. Мова йде про експліцитне розділове запитання, оскільки адресанту насправді цікаво почути відповідь, яка сприятиме отриманню необхідної йому інформації.

Кооперативна функція **залучення слухача до дискурсу** притаманна експліцитним розділовим запитанням, так як прагнучи отримати інформацію мовець, використовуючи розділове запитання, залучає співрозмовника до дискурсу:

2) *"That's Hagrid," said Harry, pleased to know something the boy didn't. "He works at Hogwarts."*

"Oh," said the boy, "I've heard of him. He's a sort of servant, isn't he?"

"He's the gamekeeper," said Harry. He was liking the boy less and less every second.

"Yes, exactly. I heard he's a sort of savage — lives in a hut on the school grounds and every now and then he gets drunk, tries to do magic, and ends up setting fire to his bed." (J. Rowling – Harry Potter and the Philosopher's Stone)

Використання мовцем у процесі дискурсу розділового запитання, призводить до того, що попри небажання Гаррі вести дискурс (оскільки його співрозмовник йому не до вподоби), він все таки долучається до нього та відповідає на питання. Використано експліцитне розділове запитання, так як хлопець уточнює невідому для себе інформацію.

Вживання експліцитного розділового запитання передбачає те, що у адресанта є намір отримати відповідь, що є своєрідним стимулом для **підтримання дискурсу**:

3) *"Freud writes on that," said Cheryl.*

"What?"

"Freud," Cheryl repeated, this time making a performance of it, as though she were speaking to a child. "Sigmund Freud: you may have heard of him."

Quaid's lip curled with unrestrained contempt. "Mother fixations don't answer the problem. The real terrors in me, in all of us, are pre-personality. Dread's there before we have any notion of ourselves as individuals. The thumb-nail, curled up on itself in the womb, feels fear."

"You remember do you?" said Cheryl.

"Maybe," Quaid replied, deadly serious. (C. Barker – Book of Blood. Part2)

Використання розділового запитання з метою отримати інформацію та підтримати дискурс є подібним до попередньої функції – залучення до дискурсу. Різниця полягає у фазах дискурсу. Якщо у попередньому випадку дискурс ще не був розпочатий, то у наведеному прикладі дискурс тривав до моменту вживання одним з мовців розділового запитання. Тому, мова йде про підтримання дискурсу.

Експліцитне розділове запитання може бути направлене на **зміну теми дискурсу**, однак тоді, комунікативний хід мовця може видатися грубим:

4) *They straightened and jumped apart as if they'd been connected to electrodes and I'd just made the switch. Mary Darling said reproachfully:*

"You did give us a fright, Dr. Marlowe."

"I'm sorry."

"Anyway, we were just leaving."

"Now I'm really sorry." I looked at Allen. "Quite a change from university, isn't it?"

He smiled wanly. "There is a difference." (A. MacLean – Bear Island)

У прикладі др. Марлоу використовує розділове запитання для зміни напрямку дискурсу, який здається невартим продовження та переводить дискурс у русло, що насправді цікавить його, тобто очікує відповідь на своє запитання.

Щодо конфронтаційних дискурсивних функцій експліцитного розділового запитання, то їх використання не є можливим у повному обсязі, оскільки воно спрямоване на отримання відповіді, тоді як конфронтаційна направленість передбачає можливе розірвання контакту, а отже завершення дискурсу. Тому, експліцитне розділове запитання, використовується для **перехоплення ініціативи з метою негайного одержання відповіді**, а саме:

5) *The girl looked bemused. "You mean ... that's all?"*

"Certainly it's all. Did you expect us to fire you?"

"I . . . I wasn't sure."

"We might have to," Tanya said, "much as we'd disRe it, Patsy, if you did the same thing again. But you won't, will you? Not ever."

The girl shook her head firmly. "No, I won't. I can't explain, but having done it just once is enough." (A. Hailey – Airport)

Бажання Тані отримати відповідь негайно є провідним при використанні експліцитного розділового запитання, навіть якщо мовець і передбачає, якою буде ця відповідь. Конфронтаційна спрямованість у прикладі 5 проявляється у перехопленні ініціативи та бажанні підвести дискурс до завершальної фази.

Експліцитне розділове запитання не може використовуватися для завершення дискурсу, оскільки його основною функцією є запит інформації.

Однак, не всі розділові запитання спрямовані на отримання конкретної відповіді, тобто є не стільки питальними реченнями (експліцитними розділовими запитаннями), скільки реченнями іншої комунікативної спрямованості (імпліцитними розділовими запитаннями). Це не знижує їх дискурсотвірного потенціалу, а розширює його, так як домінантна сема питальності замінюється іншими, наприклад ствердженням, вигуком, наказом тощо.

Розділові запитання-декларативи

У процесі розгортання дискурсу мовець може використовувати імпліцитні розділові запитання, функціональним наповненням яких є ствердження чи уточнення з метою впливу на хід дискурсу. Серед кооперативних функцій відзначимо – **початок дискурсу**:

6) *The monster spoke, its voice quite well modulated, when it found itself, the piping of a once-cultured, once-charming man.*

"You came after the other, yes?" It glanced down at the body of Mahogany. It had clearly taken in the situation very quickly.

"Old anyway," it said, its watery eyes back on Kaufman, studying him with care. (C. Barker – Book of Blood. Part1)

Розділове запитання, що використовується у цій ситуації «монстром», спрямоване на початок дискурсу та характеризується відсутністю питальності, яка заміщується ствердженням і робить це запитання імпліцитним.

Функцією, що спрямована на подальше продовження дискурсу є **зміна теми дискурсу**. Вона не розриває комунікативний ланцюжок дискурсу, а переводить його у інше русло, наприклад:

7) *"You promised you would attend to them this morning, Lord Marshmoreton," said Alice invitingly.*

Lord Marshmoreton clung to his can of whale-oil solution with the clutch of a drowning man. None knew better than he that these interviews, especially when Caroline was present to lend the weight of her dominating personality, always ended in the same way.

"Yes, yes, yes!" he said. "Tonight, perhaps. After dinner, eh? Yes, after dinner. That will be capital." (P.G. Wodehouse – A Damsel in Distress)

Лорд Маршморетон вживає розділове запитання з метою зміни напряму дискурсу. Це спричинене бажанням мовця залишити останнє слово за собою і таким чином добитися бажаного результату. Імплицитність розділового запитання проявляється вираженні розділовим запитанням твердження.

Розділові запитання-декларативи мають конфронтаційну спрямованість, що призводить не тільки до зміни теми дискурсу, але до **завершення дискурсу:**

8) *"There you go," Harry said. "Something for you to wear on Tuesday. You might even have a scar now, if you're lucky... That's what you want, isn't it?"*

He strode across the room toward the stairs; he half expected Ron to stop him, he would even have liked Ron to throw a punch at him, but Ron just stood there in his too-small pyjamas, and Harry, having stormed upstairs, lay awake in bed fuming for a long time afterward and didn't hear him come up to bed. (J. Rowling – Harry Potter and the Goblet of Fire)

Розділовт запитання спрямоване на завершення конфліктного дискурсу, доказом чого є, що Гаррі не очікує відповіді від Рона, а покидає його.

Імплицитне розділове запитання-декларатив вживається для **перехоплення ініціативи, якщо співрозмовник не налаштований на продовження дискурсу:**

9) *Artemis stepped away from the cryo unit.*

'Holly, about your mission . . .'

Captain Short turned slowly.

'Artemis . . .'

"You were probed, weren't you? Something got past Foaly's defences?"

Holly pulled a large sheet of camouflage foil from her surveillance backpack.

"We need to go somewhere to talk. Somewhere private." (E. Colfer – Artemis Fowl. The Eternity Code)

Капітан Шорт не бажає розповідати про деталі своєї місії і прагне будь-яким чином завершити дискурс, в результаті чого, Артемід намагається отримати підтвердження власним припущенням.

Розділові запитання-імперативи

Розділові запитання-імперативи містять обмежений набір дискурсивних функцій, що пояснюється загальною тенденцією імперативів до конкретизації свого використання – наказ, прохання, пропозиція тощо. Характерним для них є функціонування у формі регулярної субпарадигми з модальними дієсловами *shall/will* чи нерегулярної субпарадигми розділового запитання. До **кооперативних дискурсивних функцій**, які реалізуються розділовими запитаннями-імперативами належить – **початок дискурсу**:

10) There he now seated himself, sighing a little and lighting a cigarette before pressing a button on his intercom and saying: "Come in, Boris, will you? But do please see if you can leave your scowl out there, that's a good fellow..."

Dragosani entered, closing the door a little more forcefully than necessary, and crossed catlike to Borowitz's desk. He had 'left his scowl out there', and in its place presented a face of cold, barely disguised insolence. "Well," he said, "I'm here." (B. Lumley - Necroscope)

У прикладі пан Боровіц використовує розділове запитання, щоб запросити співрозмовника увійти та розпочати дискурс. Вочевидь, розділове запитання передає наказ, що завуальований під ввічливе прохання.

Кооперативно спрямованою дискурсивною функцією імпліцитного розділового запитання-імператива є **зміна теми дискурсу**:

11) I have no idea what you're talking about," I said. "Maybe your spies got it wrong."

"I doubt it. They're quite good at this sort of thing."

"Well, he's not here."

"Then you won't mind if I take a look—"

"Yes, I would," I said quickly. "You're treading a fine line here, Eهران. Even if he were here, which he's not, it wouldn't be any of your business. Let's leave it at that. Shall we?" (C. Spector – World Without End)

На думку Аїни, тема дискурсу вичерпала себе і вона прагне змінити її, застосовуючи розділове запитання як пропозицію до завершення цієї теми, але не дискурсу, про що свідчить наявність подальшого мовленнєвого контакту.

Розділове запитання-імператив виконує **конфронтаційну дискурсивну функцію – завершення дискурсу**:

12) "It's people like you, Ron," Hermione began hotly, "who prop up rotten and unjust systems, just because they're too lazy to—"

Another loud bang echoed from the edge of the wood.

"Let's just keep moving, shall we?" said Ron, and Harry saw him glance edgily at Hermione. Perhaps there was truth in what Malfoy had said; perhaps Hermione was in more danger than they were. They set off again, Harry still searching his pockets, even though he knew his wand wasn't there. (J. Rowling – Harry Potter and the Goblet of Fire)

Із контексту зрозуміло, що Рону не подобається дискурс і він прагне не просто змінити тему дискурсу, а завершити його, для чого використовує розділове запитання – пропозицію завершити неприємний йому дискурс.

Розділові запитання-емотиви

У дискурсі імпліцитні розділові запитання, що виражають емоційність використовуються у функціях кооперативної спрямованості:

- початок дискурсу

13) Out in the corridor the leader of the six took a last look back into the desolated room. The doctor stood beside him.

"Quite a mess, hein?" said the doctor.

"The local office can clean it up," said the leader. "It's their bloody flat" (F. Forsyth – The Day of the Jackal)

У ситуації відзначається спроба лікаря зав'язати дискурс використовуючи розділове запитання, що містить вигук як питальний компонент. Це сприяє

залученню співрозмовника до дискурсу, оскільки є зверненням. У запитанні вживається французький вигук *hein*, з метою підкреслити національність лікаря та місце, де відбувається дія – Париж.

Залучення слухача до ходу дискурсу реалізується за допомогою розділових запитань-емотивів, коли вони спрямовані на привертання уваги:

14) *“What's going on up there?” John Storrow demanded. He didn't even bother to say hi. He didn't sound angry, though; he sounded totally pumped. “I'm missing the whole goddam soap opera!”*

“I invited myself to lunch on Tuesday,” I said. ‘Hope you don't mind.’”

“No, that's good, the more the merrier.” He sounded as if he absolutely meant it. “What a summer, huh? What a summer! Anything happen just lately? Earthquakes? Volcanoes? Mass suicides?”

“No mass suicides, but the old guy died,” I said. (S. King – A Bag of Bones)

Вираження Джоном захоплення погодою та порою року спрямоване на привертання уваги слухача та його подальшого залучення до дискурсу.

Імпліцитні розділові запитання-емотиви **змінюють тему дискурсу:**

15) *Another silence. “Your name really Marlowe, Doe?”*

“Marlowe, as ever was. Christopher Marlowe. Passport, birth certificate, driving licence-they're all agreed on it.”

“Christopher Marlowe? Hey, just like the playwright, eh?”

“My parents had literary inclinations.” (A. MacLean – Bear Island)

Розділове запитання, що використовується у прикладі, змінює тему розмови на дотичну, з метою виразити обізнаність мовця у драматургії, розрядити обстановку та здобути прихильність співрозмовника. Емотивність запитання передається розмовним вигуком *eh?*

До конфронтаційних дискурсивних належить **перехоплення ініціативи при небажанні комуніканта вести дискурс:**

16) *“Hurry up. Mind the upholstery.” Jack flipped the switch and the door dropped back into place with an expensive click. “What a night, eh?” said Jack Doveston. Elvis scowled from the back seat into Jack's neck.*

"I'm sorry I'm late. I just couldn't get away. You know how it is sometimes."

Rex controlled his anger with considerable skill. "You do have a pass to be out this late?" (R.F. Rankin – They Came and Ate Us)

Перехоплення ініціативи та привернення уваги слухача відбувається за допомогою розділового запитання-емотиву, яке використовує Джек при зверненні до Елвіса. Воно не вимагає відповіді, а виражає готовність мовця до ведення дискурсу.

Можемо зробити висновок, що дискурсивні функції рівномірно розподілені між експліцитними та імпліцитними розділовими запитаннями. Експліцитні розділові запитання реалізують 5 дискурсотвірних функцій. Імпліцитні розділові запитання реалізують 6 дискурсивних функцій. Це вказує на те, що розділовому запитанню притаманно керувати та регулювати дискурсом, а отже дискурсотвірна природа превалює у них. Цьому сприяє наявність функціональна семантика розділового запитання, дослідження якої видається нам необхідним та перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейк ван Т.А. Стратегии понимания связного текста / ван Дейк Т.А., В. Кинч // НВЗЛ. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. XXIII. – С.153-212.
2. Jakobson R. Linguistics and Poetics / R. Jakobson // Style in Language. – Cambridge and Massachusetts Institute of Technology: CUP, 1960. – Pp.350-377.
3. Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация / Г.Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин: Изд-во Калинин. ун-та, 1981. – С.52-59.
4. Сухорольська С.М. Методи лінгвістичних досліджень: навч. посібник / С.М. Сухорольська, О.І. Федоренко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана-Франка, 2006. – 344с.
5. Кобозева И.М. О первичных и вторичных функциях вопросительных предложений / И.М. Кобозева // Текст в речевой деятельности. – М.: ИЯ АН СССР, 1988. – С.39-46.